

EVROPSKI PRIJATELJI

Postati Evropljanin – ne Unijat, nego Evropljanin – znači „živeti kao drugi drugog“. Gadamer tvrdi da je to osnovni zadatak Evrope u najvećim i najmanjim razmerama. To je i njena prednost. Evropa je, po Gadameru, naučila da živi sa drugima. No da li je ona, više nego druge zemlje, mogla i morala naučiti da živi sa drugima? Gadamerova Nemačka, koja je središnji, najvažniji deo Evrope, dokaz je da nije, da Evropa nikad nije naučila da živi sa drugima. Za Gadamera je Evropa Zapad, Evropa germansko-romanskih naroda. A ona nikad nije shvatila da je Istočna, pravoslavna Evropa (granice između dve Evrope ne poklapaju se sasvim s crkvenim granicama), takođe, naslednica Rimskog carstva, Vizantije. U tom kontekstu treba postaviti pitanje: ne gubi li istočni Evropljanin, kao bivši drugi i kao drugi drugog dvojednog Rimskog carstva, kao drugi isti, slobodu u okruženju prijatelja, koji određuju ko je, kako i zašto isti i šta je to isto, ko je i šta je Evropljanin? Šta biva sa slobodom čoveka s istoka Evrope koji se približava „evropskim prijateljima“, kako to imaju običaj da kažu slepi srpski vlastodršci, budući da ih on shvata kao druge drugog? Može li im se, uistinu, približiti drugačije do kao drugi, kao onaj ko se razlikuje i ko ne prestaje da postavlja pitanje istog i drugog, pitanje identiteta, razlike, čak i kad se stopi s prijateljima? Stapa se kao Bizantinac, istočni Evropljanin, koji nije prisutan u duhu – Gadamer veli, u duhovnim naukama – i koji ne može biti određen, već i zato što „sama nauka definiše Evropu“, kako kaže Gadamer. Definiše i Evropljanina, definiše ga filozofija, koja je u zapadnoj kulturi, veli Gadamer od početka bila povezana s naukom.

Levinas kaže da me drugi konstituiše. Ja sam to što jesam zahvaljujući licu drugog. Ono me i izražava i odražava. U njemu se

vidim, poistovećujem kao u lakanovskom stadijumu ogledala, u drami imaginarnog, čiji napon podižu nedostatnost i predujmljivanje identiteta. Lice drugog mi kaže: „*To si ti*“, ono postavlja „graničnice toga *'To si ti'*“. (Prema Lakanu to psihoanaliza kaže pacijentu; ona, u stvari, ponavlja pouku iz Čandogja upanišade */tat tvam asi*; „To je bivstvo to je atman, to si ti, Švetaketo“/, izriče pouku o identitetu bivstvjućeg i bivstvovanja.) Lice drugog mi otkriva šifru smrtne sudbine. Taj i takav drugi bi morao da konstituiše i Evropljanina, i kad je on negacija Francuza, Nemca, Srbina. No ta logika ne funkcioniše uvek, sigurno ne u virtuelnoj realnosti, ali ni u germansko-romanskoj kulturi. Ne funkcioniše ni u slučaju Unijata, koji je proizvod ekspertskeg duha, duha normiranja, u izvesnom smislu, biogentska, sasvim sigurno, biopolitička tvorevina. On nije u pravom smislu drugi, kao prirodni drugi, kao Francuz ili Englez. Je li taj Unijatov gubitak drugosti (koju nije ni imao, koja mu je posuđena), nemogućnost da bude drugi a da ne bude „drugi drugog“, drugog Francuza, Nemca, jedino rezultat opasnosti, o kojoj govori Hajdeger, od moderne tehnologije? Takav strah Gadamer nema. O tome se još ništa ne može pouzdano reći, iako opasnost od nauke više ni za koga nije tajna. Ne može se ni predvideti kud nas vodi moderna tehnologija. Nije izvesna ni sudbina ideje Evropljanina (sem u nemačkoj filosofiji), mada se čini da se ona utopila u biogenetsku tvorevinu, da je njen proizvod Unijat. Sigurno je da, na primer, drugosrbi, koji postaju „Evropljani“, Unijati, osećaju nelagodu u prirodi, u svojoj prirodnosti, da ispoljavaju nezadovoljstvo prirodom (što se nedvojbeno pokazuje), koja se opire spoljašnjim pravilima, logici, predviđanjima biogenetike. Takvu nelagodu ne osećaju na mestu na kojem se priroda ne pojavljuje, gde je zamenjuje kultura, čiju nelagodu ne može da zameni nelagoda prirode, nelagoda u prirodi, ni kod evropskih prijatelja, naslednika onog dela Rimskog carstva u kojem Evropa nije krštena. (Progon hrišćana je najpre obustavljen na Balkanu i u Maloj Aziji.) I Evropljanin, koji nije zaboravio da misli, koji se nije odrekao mišljenja, suočava se sa zagonetkom, kako uopšte duh normiranja može biti duh slobode, kako može učiniti da on, kao biogenetska tvorevina,

što ga čini postajanje Unijatom, bude slobodan? Ili se mora promeniti, normirati i duh slobode? U nevidljivom neoliberalističkom kapitalizmu to se i čini. Rascep u biću Srbina/Unijata, ipak, ostaje i nameće pitanje šta želi, šta postaje Srbin Unijat? Šta, na primer, želi da bude Evropljanin Svetislav Basara: Basara (neki od Basara, koji jedan drugog izuzimaju – onaj iz Zapadnog carstva onog iz Istočnog carstva – koji se oduzimaju jedna od drugog) ili Unijat/Basara? Pitanje je prividno neobično, tim pre što nije jasno šta Basara, i svi drugosrbi, hoće sa drugošću, sa prirodom, niti šta je to ta drugost: promena prirode, puki proizvod političke tehnologije, ili nešto treće, najčešće, proizvod aktuelne političke prakse? Proizvod političke tehnologije postajanja Unijatom, političke biogenetike može biti samo automaton.

Moram li Drugu Srbiju misliti kao drugu prirodu, onakvu kakvu bi trebalo da proizvede biogenetika? Šta bi bila ta druga priroda, priroda prirode ili ne-priroda? Kojeg bi Evropljanina ona proizvela? Hoće li se ona razvijati kao biogenetička tvorevina? Nije teško zamisliti da bi se u nekom trenutku ova tvorevina mogla oteći tehnološkim moćima biogenetike, da bi u njoj mogli prevladati neki drugi zakoni – i zakoni evolucije, u kojoj bi bili naglašeni useci, prekidi, mutiranja? Nemoguće je predvideti šta bi iz svega toga nastalo. Književnost je, kao i obično, prva ponudila odgovor: Frankenštajn, monstrum. Mene zanima druga vrsta čudovišnosti koju podrazumeva biogenetsko stvaranje – svako stvaranje novog čoveka – i Evropljanina. Rezultat tog stvaranja u današnjoj Evropi je Unijat. Književnost nije mimoišla ni taj problem. Ona pokazuje na strah od čovekovog „božanskog“ stvaranja, od preuzimanja uloge, koju čovek ne može preuzeti bez posledica. U svakoj ulozi (i ulozi boga) čovek ostaje to što jeste u drugom, i što bi želeo da bude. U ulozi boga on ne postaje bog. Problem i jeste u tome ko to, koji čovek, ostaje u drugom? Koji od Basara bi hteo da bude Basara u Evropljaninu/Basari, ako bi to ijedan želeo, i koji ostaje Basara, ako neki mora da ostane Basara? Zašto bi jedan drugog izuzimali? Verovatno nijedan ne bi hteo da bude Basara, ili bi svaki to hteo. Promenilo ih se dosta. I svaki je imao neprijatelja. To nije jedina

nepromenljiva, koja objedinjuje sve Basare u Basari Evropljaninu, i sva izuzimanja Basare iz Basare. Ipak, valjalo bi doznati: koji Basara hoće da bude Basara što uvek s prljavom vodom iz korita izbacuje i dete i zašto to čini? Čini mi se da tu imamo posla s nepromenljivošću, koja određuje suštinu svih promena Basare, i svakog drugosrbina. Postmodernizam, kao ideološko jezgro Basarinog mišljenja i pisanja, može da opravda te mene, i sve radikalne zaokrete. Još više, i pre, mogla bi ih opravdati Basarina sklonost satiri, razuzdana literarnost, kojoj on ne uspeva, ili ne želi da odoli, u kojoj, karnevalski, uživa; uživa u karnevalizaciji drugog, uživa u privatnom karnevalu, u svojoj karnevalskoj maski. Promene i izuzimanja Basara opravdavaju i netrpeljivost, prezir prema isključivom mišljenju, prema radikalizmu. I to spada u okvir postmodernog mišljenja, i postmodernog stanja Evropske unije, Unijata, koji nije postao ni postmoderni lokalni subjekt. No i Basarin prezir je radikalniji, odviše radikalniji i za satiru. Često prelazi granice satire, postaje čisti pamflet, Unijati bi rekli „govor mržnje“. Kritika isključivog mišljenja i sama lako postaje radikalna, kao što se otpor mržnji pretvara u mržnju. Srednji put ovde nije ni naznačen. Basarin prezir prema neprijateljima, junacima burleski (iz proze i iz kolumni), izazivao je radikalne odgovore i ništa manji prezir njegovih kritičara. Sve to kazuje da se smisao Basarinog razuzdanog diskursa, neprijateljstva koje je u njemu sadržano, i koje izaziva, očito, nalazi drugde. Time se ja neću baviti. Ne bih ga ni pominjao da ono, u nekom obliku, ne odslikava stanje neprijateljstva Unijata prema drugom, i prema drugom drugog.

Neprijatelj se ne prezire. Tako tvrdi Šmit. On ne gubi iz vida viteške norme (do kojih njegovi Nemci nisu mnogo držali, ne uvek, ni jednako prema svima neprijateljima), problem časti u odnosima prijatelj/neprijatelj, poštovanja neprijatelja. I Jaspers misli problem časti protivnika. Za razumevanje paradoksa Evropljanina, i postajanja Evropljaninom, od nestanka kategorije časti je važnije to što danas, kako kaže Šmit (1970), „niko neće da ima neprijatelja“. Niko ne vidi da neprijatelj postoji, niko neće da ga vidi. Može biti da posle tolike pacifističke ujdurme i ne postoji? Niko ne prihvata norme

odnosa prijatelj/neprijatelj, ograničenja koja iz njih proizilaze. Unijata je prijatelj Srba. Amerika je prijatelj Srba, šta god da im uradi. Američki ambasador Majkl Kirbi – nije jedini – eufemistički kaže: „Prijatelji mogu da se ne slože oko nečega, recimo, oko toga što prijatelji Amerikanci oduzimaju prijateljima Srbima deo teritorije. Važno je da ostanu prijatelji. Bombardovanje Srba je humanistički, prijateljski čin. Treba priznati, ne samo zbog toga što prijateljstvo obavezuje, da baš to i jeste. Jeste ljudski čin, i ne može biti drugo do duboko ljudski čin. Ideologizacija humanosti, smisao za pravednost, s tim, sa suštinom čovečnosti, nema nikakve veze. (Gadamer veli da se kod nekih domaćih životinja primećuje smisao za pravednost, možda zato što o njemu ne odlučuje odnos filosofije i nauke, bitan za stanje Evrope i Evropljanina.) Nije slučajno što se danas neprijatelj i ne misli, ne razume, ne sme se ni misliti kao neprijatelj. Ko, ako nije muslimanski fundamentalista, misli Ameriku kao neprijatelja? Neprijatelj ne sme ni postojati. On je sakriven, poreknut, eventualno, pounutrašnjen, i kad se u nekom obliku pojavljuje. Nije važno ni to što se ne može prevideti, prikriti da se postajanje Evropljaninom, Unijatom, poklapa s nestajanjem u toj fikciji filosofije i nauke. Srbi Evropljani u tom procesu izuzimaju sebe kao Srbe. To važi i za druge narode. Ipak, treba barem pitati: šta se tu, uistinu, zbiva? Gotovo je opšteprihvaćeno da je kultura naša druga priroda, da postaje naša priroda. Ova, u tom slučaju, i ne postoji. Ili postoji samo kao druga kultura. Možda i obratno? Šta ako kultura postoji samo kao druga priroda? Kako možemo biti sigurni da se Kant bez razloga žalio na filozofski skandal da realnost spoljnog sveta nije dokazana. Ako je to tako, skandal je, prirodni skandal, postajanje Unijatom, bilo da je ono isto što i denaturalizacija, ili naturalizovanje ugovorne kulture Evropljanina (ovakvo obrtanje je neizbežno), ili biogenetska proizvodnja prirode Evropljanina. U tom procesu, ovako ili onako, Srbini pripada uloga artefakta. Može li se to smatrati neprijateljskim činom? Teško. Ko bi to i pomislio? Ali ne može se smatrati ni činom prijateljstva. U svetu u kojem odnosi prijatelj–neprijatelj nisu čisti, nisu čisti ni odnosi prijateljstva i neprijateljstva.

Srbija nikad nije bila neprijatelj Evrope. Nije ni danas, ne može je ni misliti kao neprijatelja. Nema na to ni pravo, ne zato što je stvarni dužnik Evrope, nego zato što joj Evropa i Amerika 1999. godine nisu ni objavile rat. Nije ni bombardovana kao neprijatelj, niti je ona imala jasno određenog neprijatelja. Rata nije ni bilo. Bombardovana je kao prijatelj koji naspram sebe nema neprijatelja. U izvesnom smislu, i koliko god da izgleda besmisleno, to je, od Oktobarske revolucije, i stav zvanične politike Srbije prema protivnicima Srba u Jugoslovenskim ratovima, prema Americi i Evropi, koje su je 1999. godine gotovo potpuno razorile. Ahtisari, specijalni izaslanik sekretara Ujedinjenih nacija za Kosmet, to pokazuje na nešto drugačiji način, mislim na njegovu izjavu da su Srbi „krivi kao narod“. Jer, uprkos Ahtisarijevom poznavanju istine i pravde, to ne znači i da su neprijatelji, naročito, ako neprijatelj drži do časti. Zločinci jesu. Neprijatelji ne mogu ni biti ako su krivi kao narod, naročito ne neprijatelji Zapada. Zar onda nije logično što je u pregovorima sa srpskim rukovodstvom o mirovnom rešenju sukoba na Kosovu Ahtisari zapretio Srbiji ovim rečima: „Beograd će biti ravan kao ovaj sto, biće sravnjen američkim tepihom bombi“ (ova izjava izaslanika sekretara Ujedinjenih nacija za Kosmet navodi se u više verzija; sve sadrže istu pretnju), dakako, ako ne prihvati predlog prijatelja iz Evrope i Amerike, predlog prijatelja Ahtisarija, koji za Srbiju otelovljuje prijatelje Evropljane, to jeste ako ne prihvate da nisu neprijatelj Evrope. Nevolja je u tome što tako ne misle samo poklisari Amerike i Evrope. U pitanju je preovlađujući, zakoniti način mišljenja Zapada. U tom kontekstu valja razumeti i izjavu predsednika Srbije Tomislava Nikolić u intervjuu za Prvi kanal ruske televizije: „Mi neprijatelja u svetu nemamo – imamo samo veće i manje prijatelje“. Ne znam u koje prijatelje ubraja Ahtisarija i njegove poslodavce. Narod, koji još nije zaboravio da su ga ti prijatelji bombardovali, prošlo je tek trinaest godina, na ovu tvrdnju svoga predsednika rekao bi da mu pored takvih prijatelja neprijatelji i ne trebaju. (Narod zna da su odnosi između prijatelja i neprijatelja uređeni, strukturisani. Ali ne zna da misli kako ne misli.) U ovakvom mišljenju se ne može napraviti razlika između prijatelja

i neprijatelja; ne mogu se urediti odnosi koji važe u vreme sukoba i koji podrazumevaju završetak sukoba i uspostavljanje drugih odnosa nakon prestanka sukoba. U tu zamku, koju je postavila narodima sveta, uhvaćena je i sama Amerika. Ona je prinuđena da ratuje kako bi „stvorila prijatelje“, i sa narodima koji su joj bili prijatelji. Imperija i diktator imaju neodoljivu potrebu za ljubavlju, za prijateljima, ali za prijateljima koje sami stvaraju. Sami stvaraju i prijateljstvo prijatelja. Amerika je Srbe, sledstveno ovoj logici, logici besmisla savremenog sveta, bombardovala da bi im pokazala svoje prijateljstvo i da ih privoli na ljubav prema Evropskoj uniji, prema surovom nad-ja, da im pokaže ljubav u kojoj se daje ono što se nema, na čemu je neoliberalizam i utemeljen. Nakon zdušnog usvajanja neoliberalizma, Srbija jedino i može dati ono što nema. No i za takvu ljubav je potrebno dvoje.

To što važi za imperiju ne važi za pojedinca, ni za pojedinca koji se poistovećuje s imperijom, koji je predstavlja – ne važi ni za imperatora. Njegovi motivi za proizvodnju neprijatelja mogu biti nejasni, lični, bez obzira na državni razlog, uprkos tome što su uvek državni, što ne mogu da ne budu državni. Neron nije zapalio Rim kao imperator, ako ga je i zapalio. Navodno, zapalio ga je zato da bi ga (neka bude, i kao rimski car) preuredio, iznova podigao; zapalio ga je iz dobrih namera. Ipak, zapalio ga je kao imperator. Iz perspektive tog stalnog dvojenja mora se razumeti razdvajanje privatne i političke (državne) proizvodnje neprijatelja. Američki kriminalistički filmovi i kultura gledanja, mišljenja sveta, koju oni grade, dobar su primer tog razdvajanja, zato što je proizvodnja neprijatelja u njima shematski čista. To ne znači i da je lako shvatiti šta takvu proizvodnju prouzrokuje, i to usred toliko agresivnog zahteva za ljubavlju u svetu. Zahtev imperije je svagda najglasniji. Možda tu proizvodnju prouzrokuje upravo to što je ljubav davanje onoga što se nema? Ja nemam nameru da se time ovde bavim. To se i ne tiče problema koji me zanima. Pomenuću da privatni, lično motivisani odnos prema protivniku, na primer, Basarino preziranje političkih neprijatelja, dolazi iz gađenja i da razlog tog gađenja nije odmah vidljiv. Nije, nužno, ni samo lični. Takođe je malo vero-

vatno da ga treba tražiti jedino u politici, u nemoralnosti politike. Uopšte nije verovatno da ga treba tražiti u političkom, kako bi, čini se, Basara hteo, ili želeo da poveruju njegovi čitaoci, njegov „publikum”. Hajdeger kaže da je preziranje koje dolazi iz gađenja „i samo prezrivo”. (Basari se to ne bi dopalo. I ne pomišlja na takvu mogućnost.) Tu imamo posla s opštom ravni i s odnosom s obzirom na koji je moguće lično gađenje, s obzirom na koje je lično gađenje i samo prezrivo. To važi za postmodernističko gađenje od bilo kojeg oblika logocentrizma, sem onog koji postmoderna, ne hoteći, uspostavlja, u šta se ona pretvara, kao nemogući logocentrizam, ili kao moguća individualna fantazmatizacija. Nisam slučajno pomenuo Basarin prezir, iako nemam nameru da se posebno bavim problemom gađenja u njegovim spisima. No nije moguće prevideti da njegovo gađenje dolazi i iz prezira vremena u kojem živimo, iako on toga nije sasvim svestan. Basarin prezir i Basarino gađenje me, stoga, zanimaju – i to je potpuno suprotno onom što se obično misli kad se govori o Basari i njegovom mišljenju politike, njegovoj političkoj delatnosti – u meri u kojoj ih mogu shvatiti kao posredan, lični izraz, nusproizvod nasilja evropskog projekta, kao efekat postajanja Unijatom, dokazivanja evropejstva/unijatstva, i, to posebno treba istaći, ontičke zebnje od tog postajanja, od praznog označitelja, od izlaska pred Drugog koji ne postoji – zebnje od izlaska pred Drugog koji ne postoji kao Evropljanin, niti bilo kako, osim kao sintetički Drugi, kao prazan označitelj.

(Poglavlje iz knjige *Paradoks o Evropljaninu*, Utopija, Beograd, 2013)